

Sabine Florence Fabijanec
Zrinka Novak

SREDNJOVJEKOVNO POMORSTVO POD ZAŠTITOM SVETACA NA ISTOČNOM JADRANU

Uočivši postojanje velikoga broja sakralnih objekata votivnog i orijentirnog karaktera duž istočne obale Jadrana i u izvorima zabilježeno nazivlje brodova po svecima zaštitnicima, autorice istražuju povezanost tih dvaju čimbenika u otkrivanju materijalnoga izričaja pobožnosti pomorskoga svijeta. Hagiotopografska mapa tih sakralnih objekata prikaz je svojevrsnih putokaza (orijentira) u mreži jadranskih pomorskih putova. Društvenu sliku pomorskoga svijeta najbolje je steći kroz presjek bratovština pomoraca koje nalazimo gotovo u svakoj srednjovjekovnoj komuni.

Uvod

Zahvaljujući povoljnim zemljopisnim osobinama istočne obale Jadrana, koju karakterizira razvedenost s mnogobrojnim zaljevima, uvalama i dragama, obalni pojas još od antike, kroz srednji i novi vijek do suvremenoga doba, bio je značajan trgovački i pomorski put koji je vodio od zapadne jadranske obale (Venecija) prema Levantu. Ipak, život na moru i uz more nosio je sa sobom i mnoge nesigurnosti. Oluje i nevremena praćena jakim vjetrovom (burom) bili su učestala pojava od kojih se tražila zaštita nadnaravnih sila. U kršćanstvu, koje se tijekom ranoga srednjeg vijeka ukorijenilo na hrvatskim povijesnim prostorima, počelo se razvijati i štovanje svetaca zaštitnika od različitih prirodnih i društvenih nepogoda. Stoga nam je u ovom radu namjera oživjeti kult svetaca u istarskome i dalmatinskome pomorskom srednjovjekovnom svijetu kroz dva glavna poglavlja: na kopnu i na moru. Zanima nas, naime, na koji je način moguće uočiti osviješteno zazivanje svetaca među mornarima i moreplovcima u vidu materijalnog izričaja njihove pobožnosti kroz podizanje sakralnih objekata na obali i otocima te koji su bili glavni svetački akteri u svrhu zaštite protiv prirodnih i ljudskih nepogoda

Sveci zaštitnici na kopnu

Većina kultova svetaca vezanih uz more i neprilike koje ono donosi nastala je u jadranskim gradovima s jakim protokom trgovačke robe. Budući da su kroz srednji vijek plovidbeni trgovački (pomorski) putovi ujedno i hodočasnički, kršćansko zavjetovanje svecima u matičnim lukama radi zaštite pomoraca od oluja, uragana, brodoloma, bolesti, mraka bila je svekolika pojava.¹ Pomorci su zazivali one svece čiji su životi i čudesne intervencije *ante i post mortem* (po legendama) povezani sa zaštitom od različitih prirodnih i društvenih nepogoda.

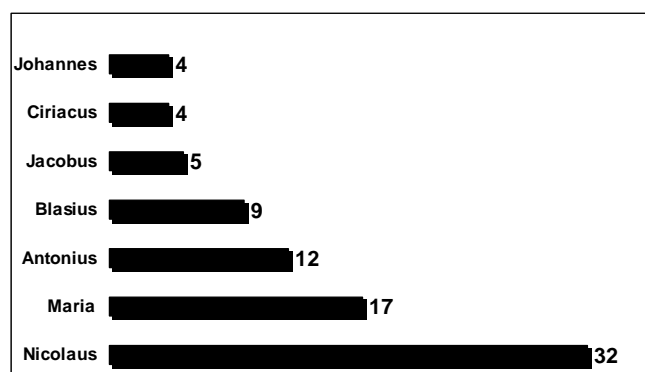
¹ Šipić I.: *Kult sv. Lucije u pomorskim snažnim zajednicama istočnog Jadrana*. Senjski zbornik 33, Senj, 2006., 105-131 (125).

NAZIVLJA BRODOVA I SVECI ZAŠTITNICI POMORACA

Jedna od prvih činjenica, koju se može uočiti prilikom analize kupoprodajnih ugovora brodova, dakle primarnog alata bilo kojega čovjeka s mora, jest da su dotična plovila imenovana prema nekome svecu.

Svetački nazivi brodova

Statistička obrada nazivlja brodova na području Dalmacije omogućuje isticanje najčešće izabranih imena svetaca (tablica I).



Tablica I: Najčešća imena svetaca korištenih pri imenovanju brodova

Tabela pokazuje tek dio stvarnosti. Naime, među ukupno 73 broda² njih 25 (tj. 34%) imaju više imena (među kojima 8 s kombiniranim ženskim i muškim imenima), pa čak postoje i do tri titulara za jedan brod, kao što je, primjerice, slučaj s jednom dubrovačkom kokom iz 1370. koja se zove *S. Blasius, Nicolaus & Georgius*.³ Stoga je, zapravo, ukupan broj svetaca sveden na njih 25, od kojih 5 ženskih i 18 muških. Baza podataka preuzeta je iz izvora i literature za gradove Dubrovnik (23 – 31,5%), Korčulu (1), Split (4) i Zadar (45 – 62%).⁴

Iako to inače nije čest slučaj, ponekad je opće štovanom jednom svecu pomoraca (ponajprije sv. Nikola) dodan i sveti zaštitnik grada u kojemu je plovilo izrađeno. Takav je

² U toj statističkoj obradi, među tih 73 plovila postoji jedanaest različitih tipova brodova: barka, barkozi, condura, koka, kokina, *lignum de bandis*, marcilijana, nava, spinarcia, tarida, te *navigium* kao općeniti naziv plovila.

³ Vekarić S.: *Naši jedrenjaci za dugu plovidbu kroz stoljeća*. Naši jedrenjaci, ur. Mithad Kozličić, Split, 1997., 53-84 (56).

⁴ Zbog opsežnosti podataka koja su statistički obrađena, nije ovdje moguće unijeti sve reference. Što se tiče imena brodovlja iz splitskog područja, većinom su preuzeta iz radova: Rismondo Berket M.: *Novi prilozi izučavanja splitskog srednjovjekovnog pomorstva*. Pomorski zbornik 16, Rijeka, 1978. i Rismondo V.: *Pomorski Split druge polovine 14. st., notarske imbrevijature*. Split, 1954. Što se tiče podataka za dubrovački teritoriji, uz još nekih o ostalim dalmatinskim gradovima, preuzeti su iz Vekarić S.: nav. dj. *Za zadarsko područje pak, većinom smo crpili iz izvorne građe*. Dio je objavljen u seriji *Spisi zadarskih bilježnika* (dalje: SZB), I, II: *Notae imbreviature Nicolai condam Johannis*, Zadar, 1969., III: *Notarii Jadrensis Francisci ser Manfredi de Surdis de Placentia Zadar* 1977. i IV: *Andreas condam Petri de Canturio quaterni imbreviaturarum*, sv. I i II, Zadar, 2001. i 2003. Ostali dio je vađen iz neobjavljenih izvora Državnog Arhiva u Zadru (dalje DAZd): SZB *Nicolaus de Flumine, Petrus dictus Perençanus, Johannes de Calzina, Johannes de Cazulis* te i iz zbirke *Curia consulum et maris, notario Teodoro de Prandino, Sentenze*, B. II F. IX.

slučaj iz 1375. godine s jednom zadarskom kokinom imena *S. Simon & Nicolaus*,⁵ zatim s jednom splitskom marcilijanom iz 1400. zvanom *S. Duymo & Anastasia*⁶ ili još s trogirskim brodovima (*navigium*) prodanim 1271. te 1376. kod Zadra i kod Dubrovnika imenom *S. Johannes*.⁷ S druge strane, za pučanstvo s kopnenog dijela, koje ne živi prvenstveno od mora, sveti Nikola je opće uvriježeni odabir pri imenovanju broda. Na to nas barem upućuje slučaj jednog Obrovčanina, posjednika jedne barkozije s kojom posluje u Zadru i koja se zove *S. Nicolaus*.⁸

Gledajući sveopću statistiku, *Nicolaus* predstavlja 44% od ukupno prisutnih svetaca, *Maria* 23% (od svih 17 brodova, u njih 11 se pojavljuje sama, a u ostalih 6 u kombinaciji s drugim svecem), *Antonius* 16% (od toga dva puta sam i 10 puta kombinirano), *Blasius* 12% (od kojih dva puta sam i sedam puta kombinirano), *Jacobus* 7% (tj. dva puta sam i tri puta kombinirano), *Chiriacus/Quiriacus/Ciriacus* 5% (isključivo u kombinaciji s nekim drugim svecem) i *Johannes* 5% (isključivo sam). To su, dakle, najčešći sveci titulari, no u skupinu onih koji se spominju dva puta spadaju još: *Christofor*, *Martinus*, *Grisogonus*, *Michael*, *Lucia* i *Georgius*. Naposljetku, jednom su korišteni: *Anastasia* (kombinirana), *Bartholomeus* (kombiniran), *Catharina* (sama), *Clara* (kombinirana), *Duymo* (kombiniran), *Fanticie* (sam), *Marcus* (sam), *Simon* (kombiniran), *Xavier* (kombiniran) i *Zulian* (kombiniran).

Sveci zaštitnici pomoraca

Kako bi se bolje razumjelo koji su bili razlozi odabira pojedinih svetaca umjesto drugih pri imenovanju broda, osim već spomenutih svetaca zaštitnika poput sv. Krševana i sv. Šimuna za Zadar, sv. Blaža za Dubrovnik ili sv. Dujma za Split, sv. Ivana za Trogir te sv. Ciriaka (sveti Jere na hrvatskom području) – koji se pojavljuje kao zaštitnik grada Ankone u Italiji, a čiji su poduzetnici često surađivali s dalmatinskim gradovima – valja se prisjetiti koje su karakteristike, tj. zasluge, dotičnih u pomorskom svijetu (tabela II).

Svetac	Svojstva
Andrija i Petar (braća)	Ribari iz Betsaide u Galileji, prvi su Kristovi učenici. Krist im je obećao učiniti ih ribarima ljudi. U ranom srednjem vijeku štiju se kao zaštitnici ribara i ribarstva
Antun Padovanski	Rođen u Lisabonu 1195. – umro u Padovi 13.VI.1231. Franjevački svetac, putujući propovjednik; zaštitnik putnika, od brodoloma i bolesti. Neka su čudesa iz njegova života vezana uz more i spašavanje od oluje.
Jakov	Apostol, zaštitnik hodočasnika i Španjolske. Najpoznatije srednjovjekovno svetište sv. Jakova je u Santiagu de Compostela. Njemu je posvećena katedrala u Šibeniku.
Juraj	Jedan od najpopularnijih srednjovjekovnih svetaca, čije je bogato polje zaštite uključivalo i morska stradanja.
Kristofor	Mučenik iz III. st. iz Palestine. Zaštitnik je svih putnika, pa tako i pomorskih, protiv oluja i uragana. Zaštitnik je rapske komune.
Ksaver	Ime mu etimološki potječe ili iz španjolskog <i>xavier</i> sa značenjem «prekrasno» ili s baskijskog <i>etxe berri</i> za «kuća nova». Slavi se 31 siječnja na spomen sv. Ksavera Maria Bianchi ispovjednik i redovni kler sv. Pavla.
Lucija	Ranokršćanska mučenica, zaštitnica od bolesti očiju. Zaštitnica od mraka. Njezin se kult također proširio Jadranom, sa zapadne na istočnu obalu u ranom sr. vijeku, kada i kult sv. Nikole

⁵ DAZd, SZB, *Petrus de Serçana*, B. II, F. II, f. 2’.

⁶ Rismondo-Berket, nav. dj., bilježnik Thomas de Cingulo, (352).

⁷ Vekarić S.: nav. dj., 59 i 65.

⁸ DAZd, SZB, *Petrus de Perençamus*, B. I, F. III, f. 39.

Luka	U rano doba kršćanstva zaštitnik moreplovaca od 5. st. štovan kao opći zaštitnik moreplovaca jer je pratio apostolskog prvaka sv. Pavla na njegovim misijskim putovanjima
Mihovil (Mihael) arhandeo	Štuju ga pravoslavci i katolici. Zaštitnik vojnika i stalno prisutni moćni zaštitnik od zlih sila i duhova. Nebeski zaštitnik Šibenika.
Nikola	Biskup iz Myre u Maloj Aziji iz IV. st., tijelo mu je preneseno u Bari 1087. Svetac pravoslavnog i katoličkog svijeta, napose ga štuju pomorci i moreplovci.
Šimun	Čovjek iz Lukina evanđelja (lk 2,25) koji je u Jeruzalemskom hramu dočeka Josipa i Mariju te u djetetu Isusu prepoznao Mesiju. Postoji legenda o prijenosu njegova tijela u Zadar – suzaštitnik Zadra.

Tablica II: Pojedini sveci i njihove karakteristike⁹

BRATOVŠTINE POMORACA

Na kopnu se, posebice u zimskom razdoblju kada je teže, ako ne i zabranjeno, ploviti, pomorske zajednice pripremaju za buduće pothvate, od izgradnje i popravaka brodova, naručivanja robe i osnivanja trgovačkih društava, popravaka mreža i soljenja ribe do brige za pojedince, oboljele i njihove obitelji. U tom kontekstu odvija se i značajna djelatnost pomorskih bratovština.

Osnivanje takvih bratovština pomoraca i brodograditelja potječe ponajprije iz potrebe za solidarnom brigom za svoje članove u vidu kršćanskoga milosrđa (pomoć članovima stradalima pod udarom nesreće, briga za nezbrinute bolesnike i starce, pripreme sprovoda i ukopa siromašnijih članova) te i preuzimanja financijske brige za održavanje pojedinih crkava i oltara. Kao što se već reflektiralo i kod nazivlja brodova, gotovo da i nije postojala veća istarska ili dalmatinska luka u kojoj se ne bi nalazila crkva sv. Nikole uz koju bi se obično vezala bratovština pomoraca. Od tih istočnojadranskih luka, gdje se nalaze bratovštine pomoraca (*confraternitas nautarum*), ističu se Dubrovnik, Hvar, Kotor, Rab, Split, Trogir, Vis i Zadar.

Općenito su bratovštine nastale kao vjersko-cehovske korporacije u XII. stoljeću, a kako su funkcionirale, može se u nekoj mjeri saznati iz njihovih *matricula* ili slučajnim spomenima u bilježničkim spisima. O različitim bratovštinama je napisano nekoliko radova,¹⁰ a posebno je zanimljiva analiza jedne glagoljaške knjige bratovštine iz Istre na razmeđu XVI. i XVII. stoljeća, ali se ne odnosi na pomorski svijet.¹¹ Prema tim *matriculama* vidljivo je da su se svake godine odabrali novi članovi uprave, organizirale su svečane procesije, prigodom blagdanima njihovih zaštitnika pjevale su se njihove „vite“ i priređivale zabave. Od potonje je po svojoj trajnosti pažnje vrijedna komiška tradicija. Do danas je, naime, sačuvan srednjovjekovni običaj „pogreba“ broda. Na dan svetoga Nikole Putnika, 6. prosinca, ispred njegove se crkve svake godine zapali brod kao žrtva za spas svih brodova koji plove (lomača sv. Nikole) i kao zalag obnove broda koji nestaje u plamenu.

Što se tiče šturijih podataka iz bilježnički spisa može se, primjerice, navesti informaciju iz običnog ugovora iz travnja 1466. o prodaji vinograda na Rabu između jednog Rabljana i jednog pašskog trgovca, u kojemu se ističe rapska bratovština brodograditelja *fraternitatis sancte Marie chalefatis de Arbo*. Saznajemo da bratovština posjeduje zemljište na

⁹ Tablica je izrađena pomoću: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, ur. Badurina A., Zagreb, 1979.

¹⁰ Bartulović Ž.: *Srednjovjekovne bratovštine s osvrtom na brašćinu sv. Marije Tepačke na Grobniku*. Grobnički zbornik IV, Rijeka, 1996., 91-105; Benyovsky I.: *Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, *Croatica christiana periodica* XXII/41, Zagreb, 1998., 139-162; *Bratovštine*. Hrvatska enciklopedija 3, Zagreb, 1942., 247-252.

¹¹ Sladonja M.: *Iz prošlosti istarskih bratovština: knjiga bratovštine sv. Roka (sv. Katarine i sv. Blaža) u Boljunu (1595.-1663.)*. *Croatica christiana periodica* XXVII/52, Zagreb, 2003., 73-106.

mjestu *Polmen* s vinogradima i maslinicima, te da su joj najamnici dužni predati četvrtinu proizvodnje maslina, odnosno ulja, u gradu. Potvrdu o toj lokaciji nalazimo deset godina kasnije, kada se prilikom priznanice o naslijeđenom zemljištu opisuje veliki dio područja *in Polmo* na kojemu se nalaze još druge bratovštine: «*de austro fraternitatis sancte Marie chalesatorum, de quirina fraternitatis sancti Anthonii novi, de tramuntana parti presbiteri Cerne de Costa et parti fraternitatis sancti Johannis*». ¹² Slična je situacija kod najstarije trpanjske bratovštine ribara *Sancti Petri de Tarpagn* iz XVI. st., koja se isto uzdržavala milodarima ribara i uljem koje su joj stanovnici darovali svake godine. ¹³

Uz svoje vjerske obrede, dotične su bratovštine doprinosile i umjetničkom izrazu te su naslovnice pravilnika mogle biti ukrašene umjetničkim prikazom sveca kojemu su odavale počast. Tako je u zadarskoj znanstvenoj knjižnici sačuvana minijatura iz *matricule* bratovštine mornara i ribara sv. Andrije. ¹⁴

ZAVJETNE CRKVE

U čast svetaca zaštitnika pomorskoga svijeta, podizala su se brojna svetišta, crkvice, kapele, kao zavjeti za mirno more i sigurnu plovidbu (vidi prilog 1). Također su u nekima od njih od XVI. st. pojavljuju i zavjetni darovi (srebrne pločice, slike, makete brodova), koje spašeni brodolomci prinose svecu u znak zahvale za učinjenu milost. Najviše predmeta takve vrste potječe iz XVIII. i XIX. stoljeća, a njihov broj smanjuje se proporcionalno smanjenju broja jedrenjaka. ¹⁵

Ponajviše zavjetnih svetišta podizano je u čast Bogorodice, koju se častilo različitim nazivima (Gospa od Milosti, Gospa od Anđela, Zvijezda mora), a Djeвица Marija se u kršćanskome svijetu smatrala univerzalnom zaštitnicom od svih nevolja i nepogoda, pa tako i onih na moru. U srednjemu vijeku nije dominirao samo jedan kult sveca, već se javlja komplementarno čašćenje svetaca vezanih uz more, odnosno zaštitu mornara od pogibelji koje prijete na moru. Od ranog srednjeg vijeka na jadranskom prostoru bili su dakle prisutni kultovi, sv. Luke, sv. Barbare, sv. Andrije, sv. Petra, i sv. Mihovila, sv. Marije koji postaju titulari crkava i kapelica duž čitave obale. Posljednja tri sveca najčešći su titulari benediktinskih samostana i crkava, kojima se od XII. st. pridružuje i sv. Nikola. Benediktinci su uvelike bili povezani s pomorstvom, naročito oni samostani koji su se nalazili na otocima. Primjerice, na otoku sv. Nikoli, smještenom ispred Poreča, postojao je svjetionik koji je podignut u obliku tornja 1403. godine (smatra se prvim svjetionikom na jadranskoj obali). Benediktinci su bili zaduženi za njegovo održavanje i paljenje luči te su također bili dužni pribavljati i drvo. Taj svjetionik bio je vrlo važan kao vidljivi orijentir brodovima prilikom uplovljavanja u luku Poreč, kao i za promjenu kursa prema Veneciji. ¹⁶

U razvijenome srednjem vijeku počinje jačati kult sv. Nikole, koji postaje dominantnim zaštitnikom pomorskoga svijeta. Naime, kako Dalmacija graniči s Istokom, a ondje je sv. Nikola bio najčašćeniji svetac, prvi iza Majke Božje, njegov se kult širi preko Barija, (gdje su 1087. prenesene njegove relikvije) do naše obale. ¹⁷ Tako crkve njemu posvećene nalazimo duž čitave istočne obale Jadrana, a često se događa pojava da sv. Nikola

¹² DAZd, *Andrea Faieta*, rapski knez, B. I, F. VI, f. 47' i F. X, f. 36.

¹³ Regan K., Nadilo B.: *Preostale predromaničke crkve poluotoka Pelješca*, Građevinar 58, Zagreb, 2006., 843-851 (847-848).

¹⁴ Vidi sliku na: <http://personal.unizd.hr/~ehilje/gsz-txt.htm>.

¹⁵ O zavjetnim darovima hrvatskih pomoraca vidi: Kisić A.: *Ex voto adriatico: Zavjetne slike hrvatskih pomoraca od 16. do 19. st.* Matica hrvatska, Zagreb, 2001.

¹⁶ Jurčić J.: *Uspostava objekata za sigurnost plovidbe na istočnoj obali Jadranskog mora do 1875.* Pomorski zbornik 26, Rijeka, 1988., str. 474.

¹⁷ Ostojić I.: *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II., Split, 1964., 17.

postupno uklanja i nadomješta dotadašnje titulare, što je naročito vidljivo kod benediktinskih crkava: sv. Dujma u Trogiru, sv. Mihovila na Susku, sv. Silvestra u Komiži-Biševu, sv. Apolinara kod Kopra i sv. Anastazija kod Poreča.¹⁸

Zanimljiva je priča vezana uz crkvu sv. Nikole u Komiži. Naime, prema predaji, 9. ožujka 1177. je papinska flota bila prisiljena pristati uz hridine Palagruže zbog jake bure. Ondje su bili prisutni viški ribari koji su papi pripremili takvu gozbu da je papa, prema biografu pape Aleksandra III., Bosonu, “obilno i radosno večerao”. U znak zahvale, papa je na svome putu prema Zadru posjetio otok Vis i posvetio benediktinsku crkvu sv. Nikole u komiškoj uvali.¹⁹

Uz svetoga Nikolu javlja se još i kult sv. Kristofora, kod nas naročito na otoku Rabu, gdje se štuje kao zaštitnik grada, a njegovo ime zabilježeno je u sakralnim toponimima na otocima i rtovima Kvarnera, zatim sv. Jakova oko šibenskoga područja i sv. Lucije u Hrvatskom primorju i na srednjem Jadranu (Krak, Pag, Split).²⁰ Od XIII. stoljeća jačaju kultovi franjevačke provenijencije, i to napose sv. Franje, sv. Antuna Padovanskog, sv. Klare Asiške, sv. Katarine Sijenske i ostalih, a crkve njima posvećene nalazimo na čitavom jadranskom prostoru – time i brodovi dobivaju imena baš po tim svecima franjevačkog reda. Franjevački samostani, često su zauzimali prostore nekadašnjih benediktinskih samostana, koji su imali važnu religioznu i putokaznu ulogu u mornarskome svijetu.

Obzirom na pojavu komplementarnosti više svetaca patrona određenoga mjesta i njegovih stanovnika ili titulara crkava te osobito obzirom na gustu mrežu sakralnih objekata posvećenih svecima zaštitnicima pomoraca i putnika, može se pretpostaviti da je strah od mora bio toliko prisutan da se valjalo osigurati što većim brojem nebeskih zaštitnika. Ta tvrdnja možda ima još veće uporište u činjenici što su crkvice podizane upravo na onim mjestima gdje su zabilježeni brodolomi.

Pod okriljem svetaca na moru

U antici i u srednjemu vijeku pomorci su do svojih odredišta odabirali rute koje su pratile liniju obale i na kojima su se isticali jasno vidljivi obalni objekti (utvrde, crkve). U takvom načinu plovidbe, od luke do luke, pomorci su imali sigurne orijentire za vođenje broda, a na raspolaganju su im bila i sigurna zakloništa u vremenskim neprilikama.²¹

POMORSKA TRASA I PUTOPISCI

Zahvaljujući svojoj razvedenosti i brojnim otocima, istočna je jadranska obala pogodna za jedriličarstvo. Na takvoj razmjerno maloj površini koju predstavlja jadranski bazen, u srednjovjekovlju se ponajprije prakticiralo tzv. kabotiranje (vidi prilog 2), tj. plovidba od mjesta do mjesta s kratkim pauzama za opskrbu broda živežnim namirnicama, posebice vodom i vinom, za isporuku i ukrcaj robe te za noćno konačište ili još u svrhu tematskog putovanja (ponajprije hodočašće, ali već tada razgledavanje mjesta u cilju kulturne spoznaje prostora).

Među tematska putovanja spadaju i ona putopisaca i izrađivača portulana (priručnici za obalnu navigaciju), izolara (knjige s opisima otoka) i karata. Većina njih opisuje plovidbu

¹⁸ Isti, nav. dj., 18.

¹⁹ DVD Gajeta Falkuša - Barka iz dubina vremena. Priredio Božanić J., Split, 2007.

²⁰ Šipić I.: *Kult svete Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana*. Senjski zbornik 33, Senj, 2006., 112-125.

²¹ Lušić Z., Kos S.: *Glavni plovidbeni putovi na Jadranu*, Naše more 53/5-6, Dubrovnik, 2006., 198.

do odredišta prema razdaljini (u miljama/hvatovima) i vjetrovima.²² Ipak, u pojedinim slučajevima se koristi i postojanje vidljivog sakralnog objekta na kopnu kao repera. Tako, primjerice, ankonitanski zemljopisac Grazioso Benincasa u svom portulanu napisanom između 1435.-1445. godine navodi slijedeće podatke za okolice Zadra: «Lassando i duo parti da la terra ferma, el terzo da lo schoglio, chi fusse per m' la secha; cie stai lo schollietto per me' **una chiexa** et questa chiexa stai per me' l'ixola maggiore de San Damiano. La senbianza di questa chiexa si è che lli avanza del suo muro de sù e di giu ed è più alto che'l suo tetto. Et questa chiexa è sola.»²³ Spomenuta crkva iz XI.-XII. stoljeća, čiji je titular sv. Andrija nalazi se na otoku Vrgadi uz samo more. Potom, autor spominje i crkvu sv. Jurja iz XI. st. smještenu na brdu, dominirajući krajolikom.

I u kasnijem razdoblju putopisci se koriste crkvicama kao putokazima na plovidbenoj trasi. Čak i Evlija Čelebi (1611.- poslije 1682.) u svom *Putopisu* opisuje njih dvije u poglavlju koji obrađuje dubrovačku obalu: «5. Nakon toga sa sjeverozapadne strane g. r. utvrde postoji otočić **sa crkvicom zvanom Sam Paro**. Iz g. r. otočića sve dok se dospije do otoka Kalamata je dubina od dvadeset hvata. No ako se prolazi između g. r. Kalamata i otoka Zumiyanne, neka se plovi uzduž Kalamate jer je to dobar prolaz a g. r. Zumiyanne je također dobra luka. Unutar te luke postoji **crkva zvana San Andriye koje se vidi iz daljine**. Može se krenuti ravno prema g. r. crkvi, bacati sidro i povezati se vezom na bilo koju stranu. Baca se sidro nasuprot mora do petnaest hvata dubine.» Prva gore spomenuta crkva je vjerojatno predromanička crkva sv. Petra iz razdoblja od IX. do XII. stoljeća u Trpnju na Pelješcu, koja je 1922. potpuno razrušena. Uz tu se crkvu veže i već spomenutu trpanjsku bratovštinu ribara *Sancti Petri de Tarpagn*, osnovanu 1574., koja je pomorcima koristila za obavljanje njihovih vjerskih obreda²⁴ tijekom stanke od plovidbe.²⁵

Nije izvan dometa primijetiti kako i suvremeni peljare upućuju također na sakralne objekte za bolju navigaciju jedrilicom. Tako vojni portulan prisjeća, među ostalim, za plovidbu zadarskim vodama kako se među vrhovima Velebita ističe Sveto Brdo (1.753 m), a sjeverozapadno od kanala, crkvice sv. Kraljica na otoku Sestrunj te sv. Helene na otoku Rivanj služe kao orijentir na putanju. Ističe trokutni vrh Skale (228 m) i ruševine crkve sv. Mihovila (1.265 m) na otoku Ugljanu u pravcu sjeverozapad/jugoistok.²⁶

²² U portulanu iz 1612. anonimnog autora, za plovidbu Jadranom, navodi se: “*ostro et sirocco vien premuda da parte di ponente scogli di sopra il porto e un scoglio in garbin et ivi e il porto da ponente, et da levante e secca, una verso sirocco e va circa canevi 4. largo per scoglio. (...) Et se da Neume tu vuoi andare a Premuda naviga quarta d'ostro in verso sirocco, et verrrai a Premuda et vi sono miglia 20., da Premuda se tu voi andar disopra viene l'isola di Scorda, et poi l'isola de Este che si chiama Zan Pontello, et poi viene Melada (...) andrai sicuro dentro Melada il capo verso levante sono porti due boni, l'uno si chiama S. Maria (...)*”, Il Portulano del mare nel qual si dichiara minutamente del sito tutti i porti quali sono da Venezia in Levante, et in Trad. Zagrebe et d'altre cose utilissime e necessarie a i Naviga. Venezia, MDCXII (bibl. Zadar, n°29906), reference preuzete iz članka Brusića Z.: Pomorstvo Lošinja i Cresa, neki problemi plovidbe Kvarnerićem. Mali Lošinj, 1980., 157-171.

²³ Il portolano di Grazioso Benincasa, Ancona e il suo mare. Norme, patti e usi di navigazione nei secoli XIV e XV, sv. II (izdavač nije naveo nadnevak tiskanja), 14.

²⁴ Postojale su pomorcima namijenjene obredne molitve. Tako, primjerice, u XIV. st., prilikom molitve protiv oluje treba se prethodno prekrižiti te izgovoriti: (...) «Preklinjem te, olujo, po svim svetim monasima i pustinjacima, po svim sveticama i apstinenticama, po svim svecima i sveticama Našega Gospodina Isusa Krista i po svim misama koje su pjevane i slavljene danas, i po svim koje su bile pjevane i slavljene u prošlosti, i po svim onima koji su ih pjevali i slavili. (...) Preklinjem te, olujo, da se ne sručiš na naš zavičaj niti na nekim drugim zavičaj gdje bi mogla štetiti. Preklinjem te, olujo, po vrlini svih stvari koje sam navodio, da ne štetiš ni nama niti našim pokrajinama, ni našim dobrima, nego da se spustiš na neko pusto mjesto, u kojemu nitko ne stanuje, ili u neko drugo mjesto gdje ne možeš štetiti. Amen»; rukopis iz Vatikanske knjižnice, ms lat. 315 f. 18', preuzeto iz Prier au Moyen Age, coll. Berlioz J., Bériou N. i Longère J. (dir.), Brepols, 1991., str. 74 i slj.

²⁵ Regan K., Nadilo B.: nav. dj, (847-848).

²⁶ Peljar po Jadranu. Sv: Istočna obala. Hidrografski institut jugoslavenske ratne mornarice, Split, 1952., 259-262.

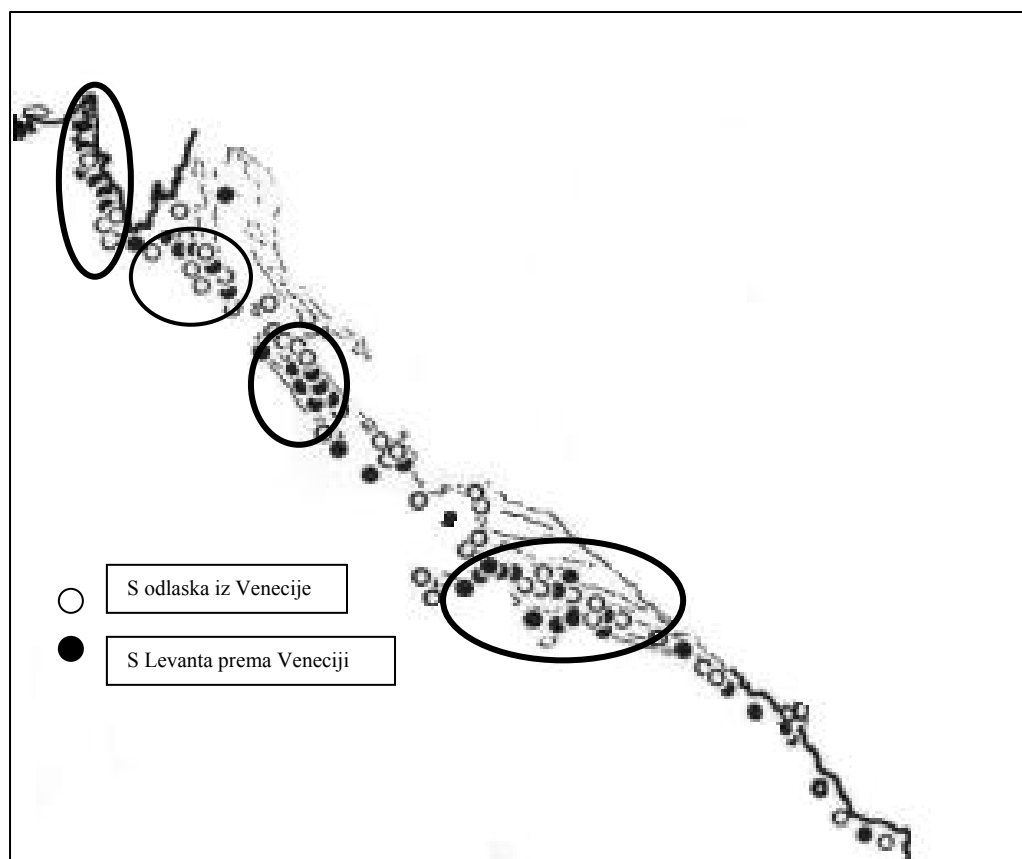
Sakralni objekti na isticanim točkama reljefa imaju dakle svoje mjesto od najranijih vremena hrvatskog pomorstva te su, uz oznake vjetrova i razdaljinu, poslužile za što sigurniju plovidbu. Postavlja se ipak pitanje koliko su često prisutne na pojedinim dijelovima istočne jadranske obale i koja je njihova zaista povezanost sa sigurnošću.

TOPONIMI I SAKRALNI OBJEKTI NA GEOSTRATEŠKIM MJESTIMA KAO ZAŠTITA I ORIJENTIRI

Iako skromne površine, Jadran ima dva vjetrovita režima, sjeverni i južni, s linijom razdvajanja koja se proteže po trasi Pula-Ancona. Zimsko razdoblje obuhvaća mjesec listopada do ožujka a ljetno od travnja do rujna. Sami orkanski vjetrovi pušu tek kroz 7% godine te se pojavljuju od prilike tri puta godišnje, najčešće zimi.²⁷

U izvornoj građi je, pak, najčešće spomenuti vjetar bura (*borea*). Primjerice, francuski hodočasnik i pustolov Pierre Lescalopier s kraja XVI. st. je ovlaštenu svjedok teških posljedica prouzročenih tim vjetrom tijekom puta hrvatskim prostorom. Na trasi od Venecije do Dubrovnika, putem koji traje nešto više od mjesec dana, doživio je osam suočenja s burom, dva gusarska napada uskoka i prelazio dva pogibna stjenovita prolaza.²⁸ Općenita posljedica vjetrovitih promjena, gusarskih napada i stjenovitih plićaka je u najgorem slučaju brodolom.

Karta I: Područja brodoloma na kraju XVI. i početkom XVII. stoljeća na istočni Jadran²⁹



²⁷ Pomorska Enciklopedija, čl. «Jadransko more», sv. III, 1956., 208.

²⁸ Samić M.: *Opis putovanja Pjera Leskalopjea kroz naše zemlje 1574 god.*, Glasnik arhiva idništva arhivista BiH, god. III, knj. III, Sarajevo, 1963., 329-356.

²⁹ Isječak iz karte Tenentia A.: *Naufrages, corsaires et assurances maritimes à Venise, 1592-1609.* Paris, 1959.

Statistička obrada prijavljenih brodoloma za kraj XVI. i početak XVII. stoljeća na promatranom prostoru (karta I) ukazuje na koncentraciju četiri sektora koji se pokazuju kao pogibelnijih od drugih: zapadna strana Istre, kvarnerski zaljev te zadarski i šibenski kanalski prolazi. Upravo je tako, primjerice, 1375. parun jednog broda (*navis*) Benedikt Favario pok. Fantini iz Nina bio zatečen brodolomom pokraj Zadra «*a puncta de Mica*» (današnja Puntamika), te se u travnju te godine dogovori za sto dukata da mu Damjam pok. Cresci Risi iz Zadra izvlači brod te nađe kupca za taj brod, što je učinjeno u roku od tjedan dana.³⁰

Na tom istom morskom prostoru, pokraj Nina, arheološkim podvodnim iskapanjima također su pronađeni tragova potonuća broda iz V. stoljeća. Iako su inače arheološka istraživanja pretežito usredotočena na antičko razdoblje, njihova nalazišta mogu isto nadopuniti saznanje o nekim središtima brodoloma: kod Zapuntela na otoku Molatu, u dubrovačkim vodama, tj. na Biševu, Gnaliću, Šipanu i Drvinama, kraj Korčule, potom na Palagruži i kod Komiže. U tim nalazištima su pretežito pronađeni artefakti iz XVI. stoljeća.³¹

Sljedeći primjeri nam pak zornije ukazuju na usku povezanosti između prijetnje nesreće na moru i iskazivanju vjerske pobožnosti. Trogirski biskup Ivan (1064.-1111.) – kasnije proglašen trogirskim zaštitnikom – na putu morem prema Šibeniku doživio je kod Rta Planke (Rt Ploče, Diomedov rt) brodolom, ali je čudotvorno spasio brod i posadu. Naime, prema legendi, dok su plovili, nastade velika oluja kod rta Ploče. Biskupova je brodice naletjela na greben i potopila se sa svime što je prevozila. Čitava posada je isplivala, uz pomoć daska, a biskup je jedini neozlijeđen išao po moru kao po suhom tlu. Tada je biskup zapovjedio da lađa neoštećena i sa svom robom izroni na površinu. I to se doista dogodilo.³² U znak zahvale, Trogirani su u XIV. stoljeću na tom mjestu u čast sveca podigli kapelu.

U Zadru su gradski zaštitnici sv. Anastazija (Stošija), sv. Krševan i sv. Šimun. Imena prvo dvoje nalazimo i na nekim zadarskim brodovima. Uz sv. Šimuna veže se i legenda o spašavanju mornara u brodolomu na svečev zagovor, koja je uprizorena na srebrnoj raci sv. Šimuna iz 1380., i to na njezinoj lijevoj bočnoj strani.³³

Ne čudi, dakle, u tom kontekstu da je pučanstvo posezalo za zaštitom svetaca kako bi se osigurala što sretnija plovidba. Prva uočljiva pojava su svetački toponimi otoka, poluotoka i rtova (tabela III). Naime, sve obalne regije imaju barem po jednu zemljopisnu točku imenovanu prema nekom svecu, i to već uočenih i korištenih «pomorskih» svetaca. Svakako, istarsko područje prednjači pred ostalim regijama sa čak 20 toponima te ju slijede srednji Jadran i Kvarner, što zapravo korespondira i s najeksponiranijim područjima za brodolome iz prethodne karte.

Zanimljiv je fenomen imenovanja otoka po određenom svetcu. Čini se da je određeni svetački toponim kod nekih (polu)otoka ili uvale nastao prema nazivu crkve (ranoromaničkog stila) podignute na tom mjestu, još u ranom srednjem vijeku.³⁴ Taj je sakralni objekt imao veliko značenje za daljnji razvoj dotičnog kraja. Navodimo primjer poluotoka Sustipana smještenog na ulazu u splitski zaljev, današnju gradsku luku. Na tom prirodnom čuvaru splitske luke, još od 1020. godine u brojnim ispravama spominje se benediktinski samostan sv. Stjepana »pod borovima« (*sub pinis*). Darivali su ga hrvatski vladari Petar Krešimir IV., Dmitar Zvonimir i Stjepan II., posljednji Trpimirović, koji je proveo i 16 godina svoga života unutar zidina samostana, a posljednje dvije (1089.-1091.) bio je primoran prihvatiti kraljevsku

³⁰ DAZd, SZB *Petrus de Serçana*, B. II, F. IV, f. 8.

³¹ Gluščević S.: Brodolomi na Jadranu u Antici i srednjem vijeku. *Adrias* 4-5, Split, 1993.-1994., 13-25 (22-24).

³² Farlatti D., *Illyricum sacrum IV, Venetia, 1769.*, gl. III., 45.; Ivanišević M. (ur.): *Život svetoga Ivana Trogirskog. U: Legende i kronike*, Split, Čakavski sabor, 1977. 73.

³³ Original škrinje sv. Šimuna iz istoimene crkve u Zadru, čuva se u auli Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

³⁴ Migotti B.: *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*. Zagreb, JAZU, 1990.,33.

krunu.³⁵ U srednjovjekovnom životu Splita taj samostan imao je vrlo važnu ulogu. Sustipanski prior bio je najvažnija crkvena ličnost u gradu, uz biskupa.³⁶ Sa Sustipana se pruža pogled na

Regija	Nazivlja otoka, otočica i poluotoka	Rtovi nazivani po svecima
Istra (20)	Sv. Andrija Sv. Fumija Sv. Ivan na pučini Sv. Jerolim Sv. Juraj Sv. Katarina (2x) Sv. Maria od Milosti (Veruda) Sv. Nikola	Sv. Andrija Sv. Damjan Sv. Eufemija Sv. Felix Sv. Fuma Sv. Ivan Sv. Ivan na Pučini Sv. Juraj Sv. Marina Sv. Martin Sv. Nikola Sv. Stipan
Kvarner (7)	Sv. Grgur Sv. Ivan Sv. Jerolim Sv. Marko	Sv. Ante Sv. Blaž Sv. Kristofor
Srednji Jadran (9)	Sv. Andrija Sv. Marija (2x) Sv. Petar Poluotok Sv. Petar	Sv. Nikola Sv. Petar Sustipan Svisveti
Južni Jadran (5)	Sv. Andrija	Sv. Ivan Sv. Jakov Sv. Nikola Sustjepan
Ukupno	12 svetaca	16 svetaca

Tablica III: Svetački toponimi

Brač, Hvar i Šoltu i cijeli splitski arhipelag i stoga se čini da je bio važna kontrolna točka za pomorstvo. Sličan primjer nalazimo na susjednom otoku Šolti. Naime, otočni arhipelag na krajnjem zapadnom dijelu Šolte čini šest otočica i jedna hrid, a najveći otok nosi naziv Stipanska. Upravo na njemu pronađeni su ostatci i ruševine starokršćanske crkve i samostana sv. Stjepana, koje je otkrio don Frane Bulić. Taj je samostan, zajedno sa samostanom sv. Stjepana na Grohotama u unutrašnjosti Šolte, pripadao sustipanskom splitskom samostanu i bio je vrlo dobro opskrbljen namirnicama za pomorce.³⁷

Vezano uz zapadnu obalu Istre, navodimo primjer talijanskoga renesansnog putopisca Giuseppea Rossaccija (1530.-1620.),³⁸ koji u svom izolaru opisuje sjevernojadransku plovidbenu rutu,³⁹ a najzanimljivije je njegovo navođenje nekih istarskih otočica nazvanih po svecima ispred Poreča, Rovinja i Pule. U opisu istarske obale prvi otok kojega navodi jest sv. Nikola kod Poreča, a ispred rovinjske luke Rosaccio spominje otoke: sv. Katarinu (*Isola di*

³⁵ Klaić N.: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku. Zagreb, Školska knjiga, 1971., 489-490.

³⁶ V. http://www.arhitektura.info/~split/das/izdavastvo/keckemet/povijesni_sustipan_ili_sportski.htm

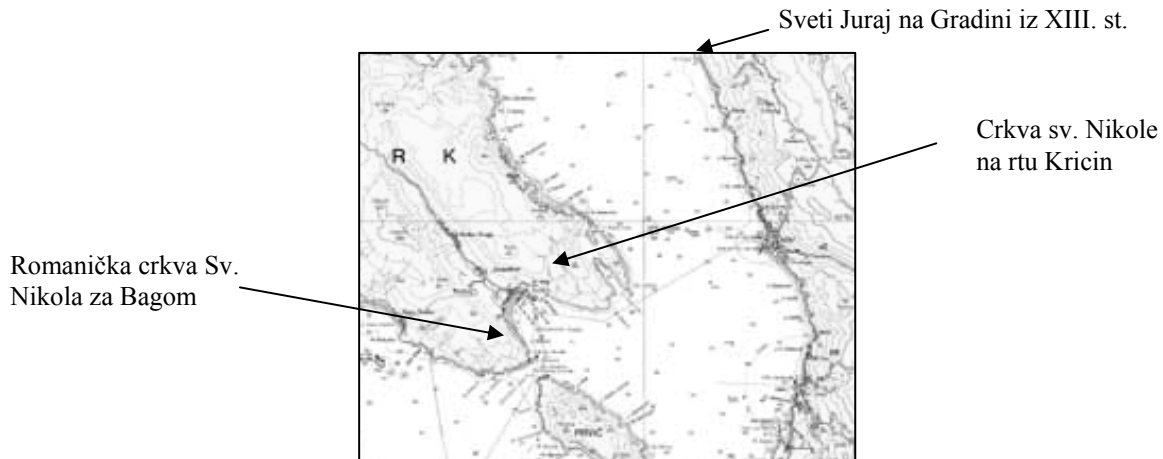
³⁷ Regan K., Nodilo B.: *Stare Crkve izvan središnje jezgre Splita i na otoku Šolti*. Građevinar 59/2007., br. 9, 820-821. v. <http://www.casopis-gradjevinar.hr/dokumenti/200709/7.pdf>

³⁸ Rosacci G.: *Viaggio da Venetia a Constantinopoli, Venetiae, 1599.*

³⁹ Pavić M.: *Plovidbena ruta sjevernim Jadranom u izolaru Giuseppea Rosaccija*, Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru 42, Zadar, 2000., 173-194 (179).

Santa Caterina), sv. Andriju (*Sant Andrea*) i sv. Ivana (*San Giouani*). Na izlazu iz pulske luke spominje samo otok sv. Jerolima (*San Girolamo*) te Brijunske otoke (*Isola dei Brioni*), a u samoj luci Pule spominje šest otoka čija imena ne navodi (radi se o sv. Andriji, sv. Katarini, sv. Petru i sv. Ivanu te Uljaniku).⁴⁰ Nakon Brijuna, slijedi otok Veruda, za koji preko Rosaccia saznajemo da se zvao *Isola di Santa Maria de gratia* – Otok Svete Marije od Milosti).⁴¹

Osim toga, prema ubikaciji sakralnih objekata⁴² koji se nalaze na rtovima (puntama – točkama) kao strateškim mjestima za kontrolu plovidbe, može se pretpostaviti da su ti objekti (crkve) imali putokaznu funkciju. Posebno je za pomorce značajna putokazna (orijentirna) funkcija sakralnih zdanja, podizanih na rtovima, uz obalu ili na uzvisinama koje su se mogle uočiti s mora (karta II).



Karta II: Primjer strateške lokacije sakralnih objekata na pomorskoj trasi na Kvarneru

Nemoguće je u ovom radu navesti sve sakralne objekte koji se nalaze kao putokazi na istočnoj jadranskoj obali jer postoje barem njih 167 postavljenih u funkciji repera na prostoru od sjeverozapadne Istre do najjužnije točke hrvatskoga priobalja. Od tih crkvice i svetišta, njih 31% njih posvećeno je sv. Nikoli, 18% ravnomjerno sv. Mariji i sv. Petru, 13% sv. Jurju, 9% sv. Andriji, 5% sv. Kristoforu te, naposljetku, podjednako 3% sv. Jakovu i sv. Luki, svecima koji se u kršćanskome svijetu smatraju bliskima ribarima, pomorcima, putnicima ili hodočasnici. Ovdje smo, za primjer, naveli samo jednu lokaciju. Odabrali smo Kvarner, gdje se na malom prostoru nalaze već četiri različite crkve. Dvije imaju za titulara sv. Nikolu, a dvije sv. Jurja. Crkvice sv. Nikole smještene su na južnoj strani otoka Krka, jedna južno od Baške na rtu sv. Nikole pored uvale Mrna i nosi naziv sv. Nikola za Bagom, a druga crkva sv. Nikole nalazi se na rtu Kircinu.

U sklopu arheoloških istraživanja, posebno je proučena i analizirana romanička crkva sv. Nikole za Bagom.⁴³ Crkva, danas u ruševnom stanju, nalazi se na istaknutom položaju, na tridesetak metara visokom ogoljelom hrptu iznad mora i vrlo je uočljiva (vidi karta II). Prema Vandi Karač, koja se i bavila istraživanjem ove crkve, crkva je služila »kao reper i orijentir za prilaz Senjskim vratima, tome valjda najtežemu plovidbenom tjesnacu na Jadranu. S položaja crkve mogu se potpuno kontrolirati svi morski pristupi bašćanskoj luci jer se sa sv. Nikole

⁴⁰ Ostojić I.: nav. dj., 166.

⁴¹ Pavić M.: nav. dj., (179).

⁴² Za dotičnu ubikaciju nam je od velike pomoći bio CD-Rom Badurine A.: Hagiotopografija Hrvatske, KS i Institut za Povijest umjetnosti, Zagreb, 2006.

⁴³ Karač V.: *Romanička crkva sv. Nikole*, Prostor. 4, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 1996., br. 1(11), 47-60.

vide otoci Prvić, Grgur, Goli, Rab, Cres i Lošinj, a kroz Senjska vrata pogled se otvara prema Jurjevu i Senju podno Velebita«. ⁴⁴

Jugoistočno od grada Senja, na uzvisini dominira tvrđava Nehaj, građena u XVI. stoljeću. Na njezinome mjestu se nekada nalazila ranoromanička crkva sv. Jurja iz XI. stoljeća, koja je kasnije uklopljena u zidine tvrđave. S vrha tvrđave pruža se pogled na Hrvatsko primorje i otoke Rab, Goli, Prvić, Cres, Krk, na planine Gorskog kotara, te Učku i Velebit pa je zasigurno i spomenuta crkva sv. Jurja služila kao orijentir brodovima u senjskom kanalu, a kasnije je tu funkciju preuzela sama tvrđava.

Na tom kopnenome potezu sjeverozapadno od Senja, uz primorsku obalu, nalazimo još jednu predromaničku crkvicu sv. Jurja na pretpovijesnom lokalitetu Gradini, smještenoj na uzvisini blizu Novog Vinodolskog. Strmi obronak brijega okrenut je vinodolskoj kotlini prema Bribiru, a vršni zaravanak i blaži obronci okrenuti su moru. Sama zgrada crkvice u osnovi je mala kasnoantičko - ranobizantska kućica za stražu, koja je vrlo rano adaptirana (ubacivanjem svoda s pravokutnim pilonima) u kapelu posvećenu sv. Jurju. Sveti Juraj često je zaštitnik sakralnih i svjetovnih prostora na istaknutim položajima s jasnom vojno-strateškom ulogom. No, čini se da je i s mora crkva bila vrlo uočljiva te je mogla poslužiti i kao orijentir za brodove. ⁴⁵

ZAVJETNA SVETIŠTA POMORACA I CRKVICE KAO ISKAZ POBOŽNOSTI POMORACA NA PUTU

Osim već navedene putokazne funkcije, ti isti sakralni objekti i još mnoge crkvice na značajnim točkama za pomorce uzduž istočne obale Jadrana imali su i votivna obilježja.

Svetišta sv. Marije

Zavjetne crkve pomoraca duž jadranske obale su najčešće posvećene Majci Božjoj, kao univerzalnoj zaštitnici kršćanskoga puka. Nju se nazivalo i »Zvijezdom mora«, ali i Gospom od Milosti. Njoj se pomorci obraćaju za pomoć i zaštitu, ona ih spašava i budno štiti. Od pomorskih svetišta posvećenih Gospi možemo istaknuti one najvažnije: Gospa od Šunja (XII. st.) na Lopudu, Gospa Trsatska (XIII. st.) iznad Rijeke, Gospa od Pojišana (XIII. st.) u Splitu, Gospa od Milosrđa (XIII. st.) u Dubrovniku, Gospa od Anđela u Orebiću (XV. st.) i Gospa od Arta u Senju (XV. st.). ⁴⁶

Od manje poznatih Gospinih svetišta, valja spomenuti onaj na Čiovu gdje se nalazila predromanička crkva Gospe pokraj mora, kasnije obnovljena u XV. st. Ondje su obitavali pustinjaci, ali je bila i zavjetna crkva pomoraca. U Vrsaru (Istra) – smještena je romanička bazilika Svete Marije od mora. Isto tako, u bokokotorskom zaljevu ispred Perasta, pomorci su podigli umjetni otočić Gospe od Škrpjela (nazvan prema pronađenoj slici Majke Božje) i crkvu Gospe od Milosti (XV. st.).

Postoji i zanimljiva kombinacija upotpunjavanja svjetovnih strateških zdanja s podizanjem sakralnog objekta u blizini. Takav se primjer nalazi na otoku Kornatu. Za vrijeme bizantske je vladavine izgrađena utvrda Tureta (graditeljstvo kasne antike i ranog srednjeg vijeka - vjerojatno iz VI. stoljeća), za koju se pretpostavlja da je imala vojnu namjenu sa svrhom osiguranja i kontrole plovidbe tada prilično nesigurnim Jadranskim morem. Vrlo je zanimljivo da se upravo u podnožju te utvrde nalazi i starokršćanska trobrodna bazilika sv.

⁴⁴ Ibid., (50).

⁴⁵ Vidi http://www.vinodol.org/uvod_1/vinzbo_09/svjuraj/svjuraj.htm

⁴⁶ Lubina P: Marijanska Hrvatska, gospina svetišta među Hrvatima. Split, 1995., 56-57.

Marije iz istog razdoblja, a kojoj je i danas vidljiv veći dio apside i dio nekadašnjih temelja. S obzirom na veličinu crkve (30 x 13 m), pretpostavlja se da je u to vrijeme na Kornatima boravio znatan broj stanovnika. U neposrednoj blizini crkve nalaze se tragovi temelja nekadašnje zgrade za koju se dvoji se da li se radilo o samostanu templara ili o benediktinskom samostanu. Osim toga, uočimo i zanimljivost da se Kornat kroz cijeli srednji vijek nazivao imenima kao što su *Insula Sanctae Mariae*, *Stomorin otok* i slično, tj. upravo po ovoj crkvi.

Svetišta sv. Nikole

Karakteristično za crkve čiji je titular sv. Nikola, najčešće su građene na uzvisinama iznad mjesta, odakle se pruža vidik na more i obično se uz njih nalazilo mjesno groblje, poput: crkve Sv. Nikole na brdu sv. Nikola na Hvaru, sv. Nikole u Kaštel Starom i sv. Nikola južno od Baške i dr.

Kao primjer iz svetačkoga života, možemo navesti podizanje zavjetne crkve na jadranskoj obali posvećenu bl. Ivanu Trogirskom kao zahvalu za čudesno spašavanje od brodoloma. Smještena je na vrlo opasnom za plovidbu rtu Planka, gdje je, prema legendi sveca, već spomenuti trogirski biskup Ivan čudom spasio brodolomce. Crkvice je izgrađena u kamenu kao spomen na njegovo čudo.⁴⁷

Zaključak

Pobožnost srednjovjekovnog društva iskazivala se gotovo u svim vrstama ljudske djelatnosti, od odabira sveca zaštitnika grada, naslovljavanja računske trgovačke knjige s sazivom Svevišnjeg, imenovanja gradske četvrti po nekome svecu titularu glavne crkve u toj četvrti, obaveznu prisegu prilikom svjedočenja na Evanđelje i drugo. Zbog pogibelji kojoj je napose bio izložen pomorski svijet, ne čudi, dakle, da se ojačano oslanjao na široku lepezu svetih nebeskih zaštitnika kao dodatnu zaštitu za njegove djelatnosti. Takav «poziv u pomoć» očituje se na kopnu osnivanjem korporacijskih bratovština brodograditelja, pomoraca i ribara s uzdanicom u jednoga titulara, imenovanjem brodova po uvriježenom «pomorskom» svecu i/ili po svetom patronu grada te podizanjem crkvice za obavljanje vjerske službe. Na moru postoje također brojni znakovi povezivanja plovidbe sa svetačkim nadnaravnim silama, a to su toponimi po jednom svecu i svetišta građena najčešće na strateškim mjestima, na plovidbenoj trasi (na opasnim mjestima učestalih brodoloma, na teško vidljivim kopnenim točkama zbog vremenskih prilika i sl.). S pojavom osmanlijskih ratova na ovome prostoru i njihovih prodora sve do obala Jadrana, crkvice na punktovima dobivaju još jednu funkciju, strateško-obrambenu. Na primjer, crkva sv. Marije u Vrboskoj na otoku Hvaru, u XVI. st. još je bolje utvrđena i izgleda kao crkva – utvrda. Također, poznati kliški branitelj Petar Kružić, na vrhu trsatskih stuba, dao je podići kapelu sv. Nikole 1531. g. kako bi potaknuo mornare da utječu na širenje tada ugroženog kršćanstva i na obalama Jadrana.⁴⁸

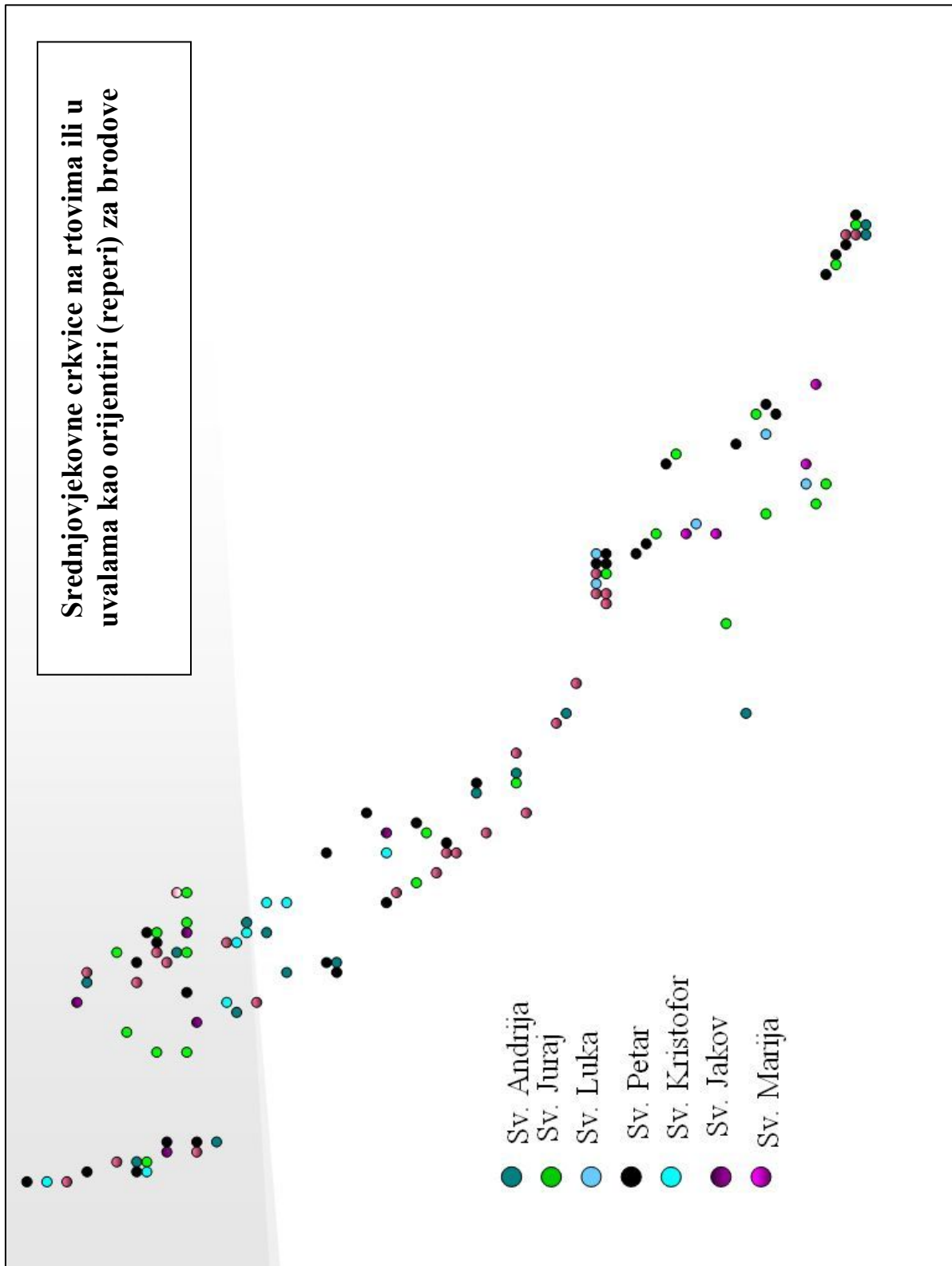
⁴⁷ Povjesničar Pavao Andreis navodi da je crkvice podignuta 1324. godine, a prema podacima trogirskog biskupa Didaka Manole koji je bio u vizitaciji 1756. godine, crkvice je izgrađena 1333. godine, o trošku trogirskih plemića Ciprijana Buble Dragoševa i Maroja Matova Dobre. Vidi: Andreis P.: Povijest grada Trogira (orig. Storia della citta di Trau), sv. I-II. (prev. i ur. Rismondo V.), Čakavski sabor, Split, 1977., 356; Izvod iz vizitacije biskupa Didaka Manole u: Fisković C.: *Skulpture mletačkoga kipara Dente u Trogiru i Splitu*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, Split, 1962., 64-65.

⁴⁸ Hoško E.: Trsatski franjevci. Rijeka, 2004., 82-83.

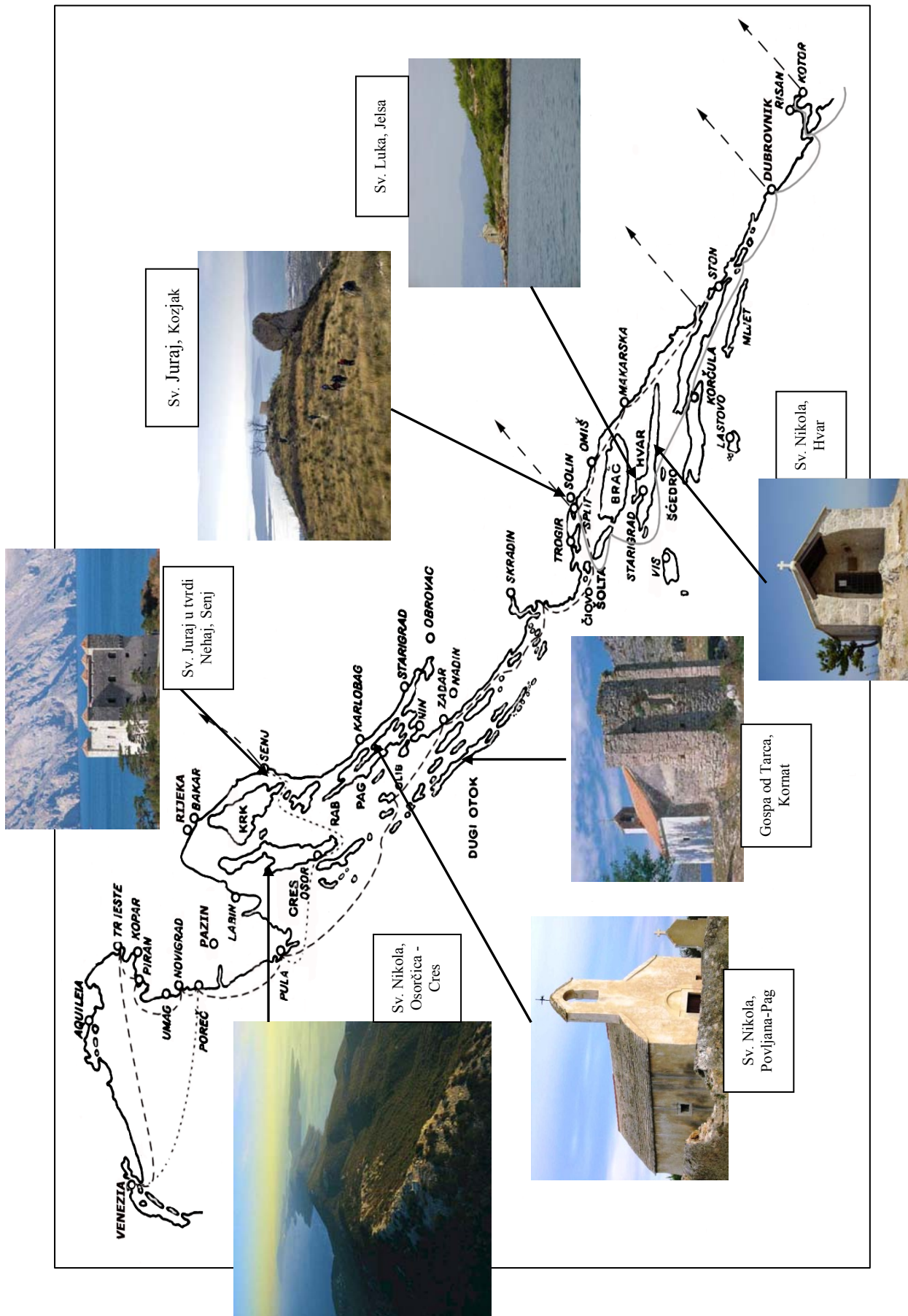
U kojoj mjeri su zazivani sveci doista pomagali u sigurnijoj plovidbi prepuštamo na procjenu svakom čitatelju. No, činjenica je da, usprkos mnogim brodolomima i ostalim nepravilnostima u kojima su pomorci stradavali, mnogi su se uspjeli i spasiti, a svoje su spašavanje pripisivali moćnoj svetačkoj i božanskoj zaštiti. Kao vjerodostojan izraz zahvale određenom svetcu podizale su se i crkve. Također, u hrvatskoj materijalnoj baštini sačuvani su i mnogi zavjetni darovi (*ex voto*) koje su mornari i njihove obitelji ostavljali u zavjetnim svetištima Majke Božje, u znak zahvale za učinjenu milost. U takvom tipu pobožnosti može se uočiti da je srednjovjekovni svijet snažno vjerovao u moćnu zaštitu svetaca. Kulturno (duhovno) i materijalno nasljeđe kao i bogata toponimija hagiografskoga karaktera i danas služi za svjedočanstvo takvih iskaza pobožnosti, a crkvice (makar u ruševinama), osim što predstavljaju bogatu baštinu hrvatskog primorskoga prostora, i dalje služe kao – svetački–orijentiri suvremenim moreplovcima.

Prilozi

Prilog 1: Hagiotopografska mapa sakralnih objekata kao plovidbenh orijentira



Prilog 2: Plovidbeni putovi prema putopisnim izvorima s primjerima strateški postavljenim svetišlima



Kartu izradili: Sabine Florence Fabijanec i Davor Šimečki